

Рецензії

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАХІДНОЇ ВОЛИНИ ТА ПОДІЛЛЯ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ I ТИС. Н. Е.: НОВІ ПОГЛЯДИ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Михайло ЛЮБИЧЕВ

доктор історичних наук, професор,
кафедра історії Східної Європи,

завідувач Навчально-дослідною лабораторією
Германо-Слов'янської археологічної експедиції,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна,

**Онищук Я.І. Населення Західної Волині
та Західного Поділля у першій половині
I тис. н. е.: культурно-історичний аспект:
монографія. Ярослав Іванович Онищук.
Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018.**

568 с. + вкл.

Монографія Я.І. Онищука є комплексною працею, присвяченою узагальненню досліджень культурних та історичних процесів, які відбувались на західних територіях Волині та Поділля у першій половині I тис. н. е. Тема монографії є безумовно актуальною, оскільки охоплює цілу низку мало вивчених проблем, пов'язаних з міграційними процесами, розвитком матеріальної та духовної культури місцевого і прийшлого населення в означених районах, з впливами провінційно-римської культури на варварський світ.

У своєму дослідженні Я.І. Онищук охарактеризував джерельну базу роботи, історію дослідження та історіографію проблеми, зробив детальний аналіз матеріальної та духовної культури населення, що проживало на вказаній території у римську добу, в загальних рисах визначив напрямки і шляхи руху різноетнічного (насамперед германського) населення у райони Північного Причорномор'я та Дунайського лімесу. Особистим вкладом в розробку проблеми є введення в науковий обіг матеріалів власних археологічних досліджень пам'яток на території Волино-Подільського пограниччя та суміжних із ним районах, зокрема в Західному Побужжі, де було відкрито та блискуче досліджено археологічний комплекс першої чверті I тис. н. е. Карів-І.

Таким чином, монографія є ґрунтовною науковою працею, у якій для реконструкції історичної та етнокультурної ситуації в окресленому регіоні використано як результати власних багатолітніх історико-археологічних досліджень, так й велику базу вітчизняних і зарубіжних бібліографічних матеріалів. Вона побудована за вже «класичною» в археологічній науці Східної Європи схемою: розділи з історії дослідження, історіографії (у західноєвропейській археології термін «історіографія» взагалі є відсутнім, там панує визначення «Стан дослідженості»), методики та методології, розділи, що присвячені конкретним культурним угрупованням з характеристикою поселенської структури, поховальної обрядовості, елементів матеріальної культури. Розділи монографії Я.І. Онищука побудовані за хронологіко-культурним принципом: перша чверть, друга чверть I тис. н. е., окремий розділ про пам'ятки верхньодністровської групи черняхівської культури (тип Черепин-Теремці) у межиріччі Дністра та Західного Бугу. Слід відзначити позитивний зміст у присутності розділу про взаємовідносини населення Західного Поділля, Волині та суміжних районів з провінційно римським світом у першій половині I тис. н. е.

У «Вступі» Я.І. Онищук приділяє увагу двом головним питанням, а саме: 1) Географічна характеристика регіону дослідження; 2) Історико-культурна характеристика. Розділ відрізняє детальний фізико-географічний нарис регіону, який розглядається, доповнений картою та фото, що добре орієнтує читача про географічні межі та умови суто археолого-історичного дослідження.

Історія вивчення археологічних пам'яток регіону (історія польових досліджень) подається у першому розділі і поділяється за хронологічним принципом на підрозділи: а) Період до Першої світової війни; б) Час між двома світовими війнами; в) Дослідження повоєнного часу та доби державної незалежності України. Цей розділ написано дуже ретельно і він може бути навіть виданий як окрема книжка з історії вивчення археологічних пам'яток римського часу Західної Волині та Західного Поділля та персоналій дослідників. Також тут викладено діяльність різних археологічних інституцій, які займалися у тому числі дослідженням пам'яток римського часу регіону. У частині цього розділу за назвою «Історіографія проблеми» (1.4) надано огляд деяких концептуальних положень дослідників щодо культурного та історичного розвитку означеної території на протязі римського часу. Слід відзначити, що цей огляд стану дослідженості не є структурованим, а створює враження лише короткого аналізу деяких концепцій окремих фахівців. Вважаємо, що питання культурної та ранньої історії слід розглядати за конкретними напрямками, наприклад: засади виділення культурних груп, їх хронологія та генезис, проблема зв'язку з «етносами» давніх писемних джерел та ін.

Висвітлення методів та методики дослідження знайшло місце у підрозділі «Методичні основи дослідження», який також є частиною першого розділу. У ньому автор характеризує загальнонаукові методи написання роботи, а також приділяє увагу характеристиці специфічних методів обробки археологічного матеріалу, у тому числі взятих з природничих наук (дані деяких аналізів розміщені у «Додатках» наприкінці монографії). Під час знайомства з цією частиною розділу складається враження, що автор роботи інколи не зовсім розуміє відмінність у змісті термінів «методика» та «методологія». Методика є саме сукупністю методів, порядком їх використання у конкретному дослідженні, при обробці певних ма-

теріалів (про що іде мова у розділі), а вже методологія є вченням про методи, про їх розробку.

На жаль, у цьому підрозділі не знайшлося місця критиці археологічних джерел, викладенню методів оцінки потенціалу різних археологічних джерел саме у напрямі історичної реконструкції (чому присвячена робота). Поза увагою Я.І. Онищука залишилися фундаментальні розробки західноєвропейських археологів з питань потенціалу археологічних джерел для історичної реконструкції, з критики ототожнення культурних груп з етнічними спільнотами (наприклад, праці Х.Ю. Еггерса, С. Кратера, Ф. Бірбрауера та ін.). При ознайомленні з текстом монографії інколи навіть складається враження, що її автор ототожнює археологічні реалії та історичні події — явища різні за своєю природою.

У другому розділі йдеться про історичну та культурну ситуацію на території Західної Волині й Поділля у першій чверті I тис. н. е. Надається характеристика пам'яток таких культурних груп цього часу, як пшеворська культура, липицька культура, зарубинецька культура (прип'ятський варіант), зубрицька культура. Особливо цікавим та новаторським виглядає підрозділ 2.2, де подається культурно-історична інтерпретація комплексу Карів-I, керівником дослідження якого є сам Я.І. Онищук. Слід зазначити, що він дуже оперативно обробив здобуті матеріали (навіть з допомогою колег — фахівців у галузі природничих наук!) та ввів їх у науковий обіг.

У третьому розділі надано характеристику історичної та культурної ситуації на території Західної Волині й Поділля у другій чверті I тис. н. е. Підрозділи присвячені вельбарській культурі, вельбарсько-черняхівським відносинам, пам'яткам Верхнього Подністров'я типу Дем'янів-Черепин. У цих двох розділах йдеться не лише про культурні процеси (взаємодію культурних угруповань, проблеми їх виділення), а також про реконструкцію господарства носіїв різних культурних груп. Зауважимо, що такий (назвемо його «комплексний») підхід теж є характерним для парадигми східноєвропейської археології, де об'єднані різні сфери/галузі до- та ранньоісторичної археології: культурні процеси, поселенська та ландшафтна археологія, історична реконструкція та ін.

У четвертому розділі висвітлюються взаємовідносини населення Західної Волині й Поділля та суміжних районів з провінційно-римським світом у пер-

шій половині I тис. н. е. Автор монографії аналізує знахідки римського імпорту на пам'ятках означених культурних груп. Особливу увагу приділено римському бронзовому посуду та римським монетам. Зазначимо, що Я.І. Онищук досить широко використовує нумізматичний матеріал і демонструє при цьому достатню професійність.

На жаль, у монографії відсутній окремий розділ з хронології старожитностей, про які іде мова. Хронологічні дані подані лише у самих розділах 2—4.

Монографія досить добре проілюстрована малюнками, картами, фотоматеріалами. Наприкінці роботи вміщено також текстові таблиці, серед яких є каталог пам'яток римського часу в регіоні. На нашу думку, стан археологічних джерел до вивчення культурної історії та історичної реконструкції можна було б

продемонструвати за допомогою декількох каталогів пам'яток, кожний з яких потрібно було присвятити окремій культурній групі (наприклад: пшеворська культура — поселення; пшеворська культура — могильники; вельбарська культура — поселення; вельбарська культура — могильники та ін.).

Робота має значний список джерел та літератури, географічний та іменний покажчики, надано досить велике резюме англійською мовою.

Безумовно, монографія Я.І. Онищука є фундаментальною комплексною історико-археологічною працею. Наведені зауваження ні у якому разі не зменшують її актуальності для колег-археологів, істориків, для студентів історичних факультетів, для усіх тих, хто цікавиться далеким минулим нашої країни, рідного краю.